

2011
2012

הנושאים החמים

צילומים: רפי קוזץ

גד יאיר: "בקצה של כל קלילות יצירתית ממתנה כבר הפשלה הבאה"

יורם הרפז

הגננת שלי אמרה להורי שכאשר אהיה גדול אהיה איש חינוך, וכך היה, אומר פרופ' גד יאיר (52), ראש החוג לסוציולוגיה באוניברסיטה העברית ובקרוב מנהל המכון לחקר הטיפוח בחינוך בבית הספר לחינוך של האוניברסיטה העברית. בנעוריו הוא הקים אגודת ספורט חינוכית ובצבא עסק בהדרכה. באוניברסיטה העברית הוא למד סוציולוגיה וחינוך, "כי רציתי לשלב בין תחום תאורטי ותחום פרקטי כדי לעסוק באופן מושכל יותר בתחום שיועד לי בגן הילדים – חינוך". עם השנים הוא הרחיק למחקרים תאורטיים בסוציולוגיה, אבל תמיד שמר על קשר עם החינוך. ספרו "מחוויות מפתח לנקודות מפנה: על עוצמתה של השפעה חינוכית" (ספרית פועלים, 2006), הוא לדעתו "אחד הספרים האופטימיים ביותר שנכתבו כאן על חינוך". יאיר נשוי (אשתו היא ד"ר לחינוך ואוצרת של בית המשפט העליון) ואב לשלושה בנים. אנהנו נפגשים לכבוד ספרו החדש "צופן הישראלי: עשרת הדיברות של שנות האלפיים" (כתר, 2011), שאינו עוסק בחינוך

אך יש לו השתמעויות חינוכיות מובהקות. אל הספר הגיע יאיר בעקבות מפגשים עם סטודנטים מחו"ל, שאותם הוא מלמד בבית הספר לתלמידי חו"ל של האוניברסיטה העברית. "התחלתי להסתכל על התרבות הישראלית דרך עיניים זרות והפכתי את המבט הזה למחקר מקיף". המחקר, שבו השתתפו גם סטודנטים ישראלים והצליבו נקודות מבט עם הזרים, מנסה לחשוף את הקודים הבסיסיים ביותר של החברה הישראלית – "עשרת הדיברות" – ולעמוד על מקורותיהם והשתקפותם בהתנהגויות היום יומיות ביותר של הישראלים. בוא נדבר על כל אחת מהדיברות, אחר כך נדבר על ההשקפה ה"תרבותנית" שלך ולבסוף על ההשתמעויות של כל זה לחינוך. קדימה, בוא נלך על זה.

הדיבר הראשון: שקשק מפחד

הדיבר הראשון הוא "שקשק מפחד – החרדה הקיומית של הישראלים". זהו "מגא'דיבר" – הקוד העמוק ביותר שלנו. לפני זמן מה הקיבוץ שלי, לוחמי הגטאות – נציג טוב של הדיבר הזה – חגג שישים

לקיומו. החברים עלו על הבמה בזה אחר זה וסיפרו פרקים מתולדות הקיבוץ. רובם סיימו ב"היינו כאן שישים שנה ונמשיך להיות כאן עוד שישים שנה". לידי ישיבה תיירת מאוסטרליה ואני תרגמתי לה את עיקרי הדברים. לאחר שניישים שלוש דוברים היא אמרה: "גם באוסטרליה ערים ועיירות הוגנים ימו הולדת אבל אף אחד שם לא אומר 'היינו כאן כך וכך וכך שנים ונמשיך להיות כאן עוד כך וכך שנים'". לאוסטרלים (ימך שמם) ברור שהם ימשיכו להיות, אבל לנו זה לא ברור בכלל. אנהנו חיים על זמן שאול למרות, אולי בגלל, שיש לנו מדינה. השואה וכל הפרומואים שלה – גזרות, גירושים, פוגרומים – מבוננים אותנו בחברה פוסט-טראומטית שהשמדה אורבת לה בכל פינה. ספר קצת על החרדה הקיומית הזאת. מהיכן היא נובעת ואילו התנהגויות היא מכתובה לנו. הישראלים מרגישים שזמנם קצוב. הם לא בטוחים שיהיו כאן בעוד דור אחד ואולי אף פחות מזה. אני זוכר שילי תמיר, בהיותה שרת חינוך, אמרה באיזה מעמד שלא בטוח שנתקיים כאן בעוד כמה עשרות שנים. זה מוטיב שגרתי שעולה כמעט בכל שיחה

ישראלים, דעו את עצמכם!

פרופ' גד יאיר מציב לישראלים מראה מדויקת של עצמם. מראה מבוססת מחקר. במראה הזו משתקף גם החינוך הישראלי. אוהבים או לא, צריך להתמודד עם זה

מזדמנת על המצב. אנחנו מחשבים את קצנו לאחור כמעט בכל הזדמנות. זרים שמגיעים לכאן לא מצליחים להבין את ההווה החרדתית שלנו, את תחושת הארעיות, את החוויה הקולקטיבית שהחלום הציוני ייגמר פתאום ואנחנו נקצץ לקטסטרופה. בראייה של מאה שנים לאחור, החברה הישראלית לא הצליחה לפתח חוויה קיומית של ילדות מקומית בטוחה. במקום זה היא אוספת דרכונים זרים – לך דע מה יקרה מחר. הציונות מתגוששת עם היהדות ומבטיחה שהגענו הביתה אחי אלפיים שנות. אבל היהדות המקננת בכל אחד מאתנו נותרה זחירה, והיא שומרת על אופציות פתוחות. נוסף על צבא חזק החרדה הקיומית שלנו מכוונת פתיחות-תמיד לעולם, למקלט בטוח. אבל זו לא חרדה מופרכת. אנחנו פרונאוידים שרודפים אחריהם. חיים גורי כתב פעם ש"לרודפים יש יותר דמיון מאשר לקורבנות". אנחנו יושבים כאן בקפיטליה נעימה באוניברסיטה העברית ומדברים, ובטוחין מכינים לנו פצצת אטום. זו אכן השאלה: האם החרדה הקיומית שלנו נובעת מריאליזם מפוכח או מטירוף תרבותי. אנחנו לא באמת יודעים. אנחנו מחכים לרוח של הסוכנות הבין-לאומית לאנרגיה אטומית, סבא"א, שיגיד לנו. אבל הרוח וההמלצות שלו קצת מעורפלים, כך שאנחנו עדיין לא יודעים. אין ספק שהמציאות מספקת לפרנויה שלנו חומרים טובים, אבל לא בהכרח ביסוס הולם. מצבנו אינו על סף פוגרום או שואה. אנחנו חיים ברמות נסבלות של אלימות וטרור, וגם לאחמדיניג'אד עדיין אין פצצת אטום. וכשתהיה לו, הוא לא ימהר לזרוק אותה על אזור שבו יהודים ומוסלמים חיים בצפיפות כזאת. אנחנו מחזיקים בני ערובה וטוב שכל ישראלי יחבק פלסטיני. בעיניים ריאליסטיות, החרדה שלנו מוגזמת. אבל בעמדת מנהיגות אתה נעשה כנראה חרדתי. ייתכן שאם הייתי בעמדה של ביבי נתניהו גם אני הייתי חרד ומפמפם חרדות. שמעון פרס, שוחר שלום עם תעודות, בנה לנו – על פי מקורות זרים – כור אטומי. יש, בלי ספק, יותר מקמפוזין של ריאליזם בחרדה שלנו, אבל גם הרבה מאוד תרבות. צריך לדעת להבחין ביניהם.

הדיבר השני: עמידה גאה

הדיבר השני: "די לכיפוף. עמידה גאה וחוצפה דווקאית" הוא תגובה ציונית

הולמת לדיבר הראשון, לחרדה הקיומית הגלותית ולניסיון למצוא חן בעיני הגויים. הסופר היהודי-הונגרי אימרה קרטס מספר ב"ללא גורל" איך הוא וחרבריו השתדלו להתנהג יפה ברכבת לאושוויץ. הוא אפילו זכה לטפיחת חיבה מחייל גרמני כאשר ירד מהרכבת. אז גמרנו עם זה; "לעולם לא עוד!"

כן, התרבות הישראלית היא תשובה ניצחת לאושוויץ – וגם לטיטוס ולאיובלה ולקישניב ולטרפ"ט. אנחנו לא נהיה נחמדים יותר לעולם, כי העולם בוגד בנו.

לצברים יש קוצים, והם "בשלוף"...
בחינוך אתה יכול לראות את זה, למשל, בתגובה של התלמידים למבחנים הבין-לאומיים הגויים כופים עלינו פיזה...? אנחנו נראה להם. הציונים העלובים שלנו הם עמידה איתנה

האוטואמנציפציה שלנו היא אצבע מתריסה כלפי כל העולם. שאף אחד לא יכופף אותנו; נגמר הסיפור של היהודי הגלותי המתרפס; לצברים יש קוצים, והם "בשלוף". אתם רוצים להכתיב לנו תהליך שלום...? קבלו אלפי יחידות דיור בשטחים, למה מי אתם (זה בא עם תנועת כף יד ידועה)? בחינוך אתה יכול לראות את זה, למשל, בתגובה של התלמידים למבחנים הבין-לאומיים. הגויים כופים עלינו פיזה...? אנחנו נראה להם. הציונים העלובים שלנו הם עמידה איתנה.

נראה ששני הדיברות הראשונים הם המכווננים ביותר, סלע קיומנו. שמונה הדיברות הבאים נובעים מהם בצורה ישירה או עקיפה או שהם יותר על פני השטח.

נכון, בין הדיברות ישנה היררכיה מסוימת; ישנם קודים עמוקים יותר ופחות. חרדת ההשמדה היא הליבה התרבותית שלנו; הנרטיב של גלות, רדיפות והשמדה כולל את כל הנרטיבים האחרים. ללא הבנה שלו, אין להבין את הישראלים – את זהותם והתנהגותם ואת האופן שבו הם בנויים מוסדות ומנהלים מדינה.

הדיבר השלישי: תחושת זכאות ובעלות

הדיבר השלישי הוא "קום והשתלט בארץ – תחושת הזכות והבעלות". עם ללא ארץ לארץ ללא עם. שטח משוחרר לא יוחזר. בעלים על השטח ובעלים את השטח. מה זה? מאיפה זה בא? לאן זה הולך?

מה בין השתלטות אורחים על שטחים ציבוריים לבין בנייה בשטחים? מה בין חניה על המדרכה לבין השתלטות מנגלית על גן ציבורי? הכול נובע מאותה תחושת בעלות של הישראלים על הארץ. אלוהים הבטיח לנו אישית – לא לאברהם – את הארץ, ואנחנו מממשים את ההבטחה הזאת – בהתנחלות בשטחים או בהשתלטות על פיסת גן ציבורי לצורך מנגל. היהודים שבו מגלות שבה לא הייתה להם בעלות על אדמה, והם רעבים למקום, לשטח, לנכסי דלא ניידים. אז הם משתלטים על קרקע בבעלותנות יתר, לעתים באלימות. זו לא תופעה שאפשר למגר באמצעות חקיקה; זו תכונה לאומית הנעוצה בקוד תרבותי עמוק.

הדיבר הרביעי: לא תיתנו, לא תקבלו

הדיבר הרביעי (נתניהו מנסה את הדיברות שלך הכי טוב) הוא "תיתנו, תקבלו – התרומה והחוויה המותנה עם המדינה". לונדון לא מחכה לי, אבל אני נוסע. עצבנתם אותי עם הכפייה הדתית, עם החקיקה הימנית, עם האלימות בכבישים, עם מחירי הקוטג', אז אני נוסע מכאן. הספיק לי. אתה מספר על מערכון של "החמישייה הקאמרית" שבו שי אביבי

אין אצלנו מרחב ציבורי של שיחה, אין פתיחות לעמדות של אחרים, כולם מבוצרים בעמדותיהם ויורים מונולוגים. זה אירוע נדיר, בלתי ישראלי בעליל, שמישהו כאן ישנה עמדה עקב דעה אחרת

אינטרסים אנוכיים לטובת חברה צודקת? פוסט-טראומה גלותית עומדת גם ביטוד הדיבר הזה: לא ישפילו אותנו יותר, לא ירמסו אותנו, לא יוציאו אותנו פראירים. וכרגיל, קוד שפועל במקור נגד הגויים, פונה גם נגד ההווה הישראלית – לא נציית לחוק, לא נעמוד בתור, לא נשלם יותר וכו'. גם הממשלה מנהלת מדיניות כהתאם לדיבר הזה, למשל היא תעשה הרבה בשביל השלום אבל לא תצא פראירית. וגם המחאה יצאה לרחוב בגלל הקוד הזה. המוחים צעקו אותו בהפגנות וכתבו אותו בגדול באוהלים ברוטשילד.

הדיבר השישי: מלחמת מילים

הדיבר השישי הוא "אני מדבר, משמע אני קיים. על קרב המילה ומלחמת הדעה". חברה של טוקבקיםטים פרוצים, של "אני לא הפרעתי לך ואתה לא תפריע לי". אבל אני דווקא מתרשם שנואשנו מהדיבור. כל אחד יודע מה האחר יאמר. ל"סמול" ול"עמישראל" יש טקסטים קבועים. חבל על הוויכוח. באוויר יש איזו דממת אלוהים מעיקה, הערכות למלחמת אזרחים אמיתית, לא מלחמת מילים. או שאני טועה וממציא עוד חרדה קיומית או סתם עושה לך "דווקא"?

אני לא בטוח שאני מסכים עם האבחון שלך. אני שומע ויכוחים קולניים בכל מקום. אבל מה שבטוח הוא שהחברה הישראלית היא חברה דעתנית, לא דיאלוגית. אין אצלנו מרחב ציבורי של שיחה, אין פתיחות לעמדות של אחרים, כולם מבוצרים בעמדותיהם ויורים מונולוגים. זה אירוע נדיר, בלתי ישראלי בעליל, שמישהו כאן ישנה עמדה עקב דעה אחרת.

בחברות אחרות – חקרתי את הצרפתית והגרמנית – אין ציפייה שלאנשים תהיה דעה בכל נושא, ואם יש להם דעה, אין ציפייה שיבטאו אותה מעל כל במה אפשרית. שם

אומר שהוא לא יכול יותר, "הכול הרא", הוא עוזב. אני נזכר בהקשר הזה במערכון אחר של "החמישייה". שי אביבי מקבל טלפון מיצחק רבין. ראש הממשלה שואל אותו "איך הולך?". אביבי אומר שהולך טוב, ואחר כך מתלונן לצופים: "למה הוא מתקשר רק כשהולך טוב?! איפה הוא היה בשלא הלך טוב?". הישראלי מחכה שהמדינה תטפל בו אישית, ואם לא – הוא עוזב. א"ב יהושע מסביר את האחיזה הרופפת שלנו במדינה בקונפליקט שבין התביעות הנובעות מהדת היהודית ובין התביעות הנובעות מניהול מדינה. איך אתה מסביר את החוזה המתחשבן, הילדותי הזה שיש לנו עם המדינה?

הישראלים נאמנים למדינה שלהם אבל דורשים ממנה. הם מתגאים בשירות מילואים ובתשלום מסים, אבל מצפים שמשרד החוץ יחלץ את הילד שלהם שקפא על איזו פסגה בהימלאיה. גם לקוד הזה יש שורשים תרבותיים עמוקים. הוא נובע מההבטחה האלוהית לאברהם אבינו ומתחזק על ידי מוטיבים ציוניים. אנחנו מגויסים לטובת המדינה אבל מצפים לתמורה. אורחים במדינות אחרות אינם מגויסים במידה כזאת ואין להם ציפיות כאלה.

הדיבר החמישי: לא תצא פראיר

הדיבר החמישי הוא "לא תצא פראיר, אימת הטרטור וההשפלה". זה דיבר נפוץ במיוחד; הציווי הקטגורי שלנו: עשה מעשיך כך שלא תצא פראיר. אתה כותב בנספח שהדיבר הזה היה הטרירגר של המחאה החברתית – לא עוד פראירים של מחירי הקוטג', הדלק, הדירות; לא עוד פראירים של הטייקונים, התאגידים, המדינה. אבל אולי הקריאה לצדק חברתי היא דווקא קריאה לצאת פראיר, לוותר על

אומרים להם "מי שמכס?" אבל כאן כולם מכריזים על דעותיהם ומברברים את עצמם לדעת. בכתי הספר ובאוניברסיטאות מצפים מהתלמידים והסטודנטים להביע את דעתם, "לחשוב ביקורתית". על בסיס מה בדיוק? על בסיס הברות שלהם? בגרמניה מבקשים עובדות; כאן – דעות. התרבות הישראלית השחיתה את הידע, את הנתונים ואת המחקר על ידי הציווי להביע דעה אישית. מערכת החינוך הבית ספרית והאקדמית שלנו מכינה וכחנים ל"פופוליטיקה", ולא אורחים וחוקרים רציניים.

הדיבר השביעי: חפוף

הדיבר השביעי הוא "אללה, חפוף, תאלתר. יצירתיות וחוסר רצינות". תקרת פליקל, גשר המכבייה, היסול של מבחחה אחד בקאטר והשתלטות על המרמרה. ישראל בלוף. אבל אתה (לפעמים אתה מרחם עלינו) מייחס לכך גם את היצירתיות שלנו – בהייטק, במחקר, באמנות. האלתור המחופף, לדעתך, מניע ומאפשר יצירתיות. אבל יצירתיות היא תולדה של רצינות ועומק.

לא. יצירתיות היא תולדה של קלילות המחשבה, שבקצה שלה ישנה קלות דעת וחוסר רצינות. הקלילות, הגמישות, האלתור של מחשבת הישראלים נובעת מעמדה ציונית שורשית – לישראלים "אין אלוהים" ואין להם מורא של מלכות. חוסר כבוד לסמכות משחרר את החשיבה מעכבות ומקיבעונות. גם תחושת הארעיות, הנובעת מהחרדה הקיומית, מאפשרת קלילות יצירתית במקום התחפרות בתכניות ארוכות טווח. הישראלים הם "הכי לא ראש קשה" שיש. אין עליהם משקולת של משמעת וציות לחוק.

לא מזמן סימנה עיריית תל אביב מסלולי אופניים על המדרכות, נו אז מה, לא נלך עליהם? הצחקתם אותנו. אבל בקצה של כל קלילות יצירתית ממתינה כבר הפשלה הבאה.

הדיבר השמיני: אנטי-היררכיה

הדיבר השמיני: "שלא יחליטו עליך. אנטי היררכיה ושוויון". אנחנו עם בלתי משיל, על סף אנרכיה. פעם, בכנס בארצות הברית, סיפרתי לקהל המקומי שאם בארץ שוטר מסמן למכונית שלך לעצור, אתה יוצא ומנסה לשכנע אותו. בדרך אליו אתה מקווה שאתה מכיר אותו או את אח שלו

בארצות הברית אתה יושב מבוהל עם ידיים על ההגה ומחכה לשוטר חמוש מכף רגל ועד ראש). הקהל האמריקני לא האמין שאני מדבר על מדינה מתוקנת.

כן. לראש הממשלה אנחנו קוראים ביבי; לראש האופוזיציה – ציפי. כולם פה "אח שלי", כולם משפחה; בטקסי סיום תואר אנחנו "משפחת האוניברסיטה", בטקסי

דירה או אם יש להם בני או בנות זוג. לכל אחד יש עניין קרוב באחר. אם את בהיריון, יגעו לך בבטן – הבטן של כולם. הסטודנטים מחו"ל נדהמים מהתופעה הזאת.

**הדיבר העשירי:
היעדר אירוטיקה**

הדיבר האחרון – "עשה אינטימיות

התרבות הישראלית השחיתה את הידע, את הנתונים ואת המחקר על ידי הציווי להביע דעה אישית. מערכת החינוך הבית ספרית והאקדמית שלנו מכינה וכחנים ל"פופוליטיקה", ולא אזרחים וחוקרים רציניים

מינוי שופטים אנחנו "משפחת בתי המשפט". אפילו הבנקים הפכו למשפחה. זו לא רק משפחתולוגיה, זו גם דרזיה של היררכיה. אנחנו עושים לכל סמכות "דווקא" (ע"ע הדיבר השני). בגן הילדים שמחה נטולת משמעת, בבתי הספר אין דיסטנס, ובצבא מלמדים שלא לציית לפקודות לא חוקיות, וזה לא חוסר ערכים, אלא ערכים של שוויון, של כפירה בשררה ובשרירותיות. יש לזה יתרונות אבל גם חסרונות, כמו שכל מורה המנסה להשליט קצת משמעת בכיתתו יודע.

**הדיבר התשיעי:
קולקטיביזם וחטטנות**

"העסק שלך הוא העסק שלנו – על קולקטיביזם וחטטנות". הדיבר התשיעי מייצר קרבת יתר, שלולית מהבילה של קרובים לא צפויים. באירופה בוכים על ניכור; שיביאו קצת לבאן, לא?

לא. הישראלים אוהבים את החום שלהם; מתענגים על סחבקות ורואים בריחוק האירופי זרות מלאכותית. הישראלי לא מאמין ל"האו אָר יו טוֹדֵי?" של קופאית אמריקנית. זוהי מבחינתו מחווה שקרית, זרוע של הקפיטליזם שבאה לסחוט ממנו עוד כמה דולרים. בארץ אתה עומד עשר דקות ליד הקופאית ומדבר אתה חופשי כי היא חברה של אחותך. אתה גם לא מהסס לשאול אנשים שרק עכשיו הכרת כמה הם משלמים שכר

צומחות מהמפגש בין הציונות ליהדות, בין ההיסטוריה לבין החיים המשותפים בטריטוריה לחוצה. אני, בהבדל מעמיתי, לא מתאבל על מה שחלף ולא קובל על מה שישנו. זאת הישראליות; כך היא מתנהגת, לטוב ולרע. האירופי הוא חיה אחרת. יש לו טראומות אחרות וקודים אחרים.

הישראלים יוצאים נאחס מהספר שלך. אולי לא התכוונת, ופה ושם אתה מנסה לאזן, אבל הרושם הכללי לא נעים. קראתי את הספר שלך בחופשה על חוף הים, והוא קלקל לי את כל הכיף. ככל שהתקדמתי עם הדיברות שלך, כך הישראלים על החוף התנהגו יותר על פיהן – תפסו שטח, התווכחו בקול, עקפו תקנות, התגרו, נדחפו, התחילו. עמוס עוז כתב פעם שבראש של כולנו – לפחות בראש של האשכנזים – טבועות תמונות של נהרות, יערות, גגות אדומים וצריחי כנסיות; געגועים לאירופה. סבתא שלו, הוא מספר ב"סיפור על אהבה וחושך", נהגה לומר שהלבנט מלא מיקרובים. הספר שלך ממאים עלינו את הלבנט ואת עצמנו. זה מה שרצית לעשות? לא מספיק שאויבים קמים עלינו מכל עבר, אתה עוד מקלקל לנו את מצב הרוח?!

ממש לא התכוונתי לקלקל את מצב הרוח, ואני באמת מופתע מהתגובה שלך ומתגובות דומות של אחרים. הספר מציב לפני הישראלים מראה והם, מעניין, נבהלים. אני בנתי את המראה מנתונים אמפיריים, לא מתוך רצון להטיף ולהוכיח. נכון שהנתונים האמפיריים יוצרים לפעמים הרגשה לא נוחה, אבל יש להם גם צד חיובי. החום, האחוה, העזרה ההרדית, הסולידריות, השוויון, היצירתיות – אלה תכונות יפות שמאזנות את הנאחס. איי אפשר להפריד בין הרב לבין העוקץ, בין המר למתוק.

ניטשה כתב: "ייתכן שמוצאן של כל התכונות הטובות הוא התכונות הרעות דווקא". הדיברות הם דריצדיים.

נכון, ואני מדגים זאת בכל דיבר שאני מתאר. בוא נרחיק עדותנו: בגרמניה הדשאים בגנים הציבוריים מטופחים לעילא, ולעצים יש מספרים כדי לתכנן גיוון והשקיה. לסדר הזה יש שורשים בתאולוגיה הגרמנית – ויש לו גם צד מפחיד; הסדר שבו יצאו הרכבות, המספרים על הידיים. איי אפשר למחוק את הרואליות הדיאלקטית הזאת. גרמני לא יעצור את המכונית שלו וישתין בצד הדרך, גם אם הוא מפוצץ מבירה. הוא ממלא הוראות, כי אם הוא ואחרים לא ימלאו הוראות לא יהיה

סדר והמנגנון החברתי יתפרק. גם אייכמן חשב ככה.

מהם הדיברות האלה: תכונות לאומיות? תכונות משותפות של ישראלים הנובעות מהשתייכותם לתרבות לאומית מסוימת? כלומר, בנסיבות מסוימות צפוי שישראלים ינהגו כך וכך?

בריוק כך. אני מדבר על תכונות שהספרות הסוציולוגית כינתה בעבר "אופי לאומי". התקיינות הפוליטית מחקה את המושג הזה ויחד עמו מחקה תחום שלם של מחקר. הלאומיות הביאה למלחמת העולם השנייה, ולכן סוציולוגים נמנעים מלעסוק בה ולבסס אותה, רחמנא לצלן. הסוציולוגיה טובלת מפוסטטראומה ועושה אידאולוגיה במקום מדע, וקורת את המציאות מתוך משאלות לב ולא מתוך מתודה מדעית. כן, אני טוען שלחברות יש אופי לאומי; יש אופי לאומי – גרמני, צרפתי, אמריקני, מצרי וישראלי. מייצרים אותו נרטיבים – טראומטיים בדרך כלל – המופנמים על ידי בליעה של קפסולות שאותן מחלקים במשפחה, בגן הילדים, בבית הספר, בצבא, בעבודה, בתקשורת וברחוב.

אתה מאמין גדול בבוהן של תרבויות. תרבויות מעצבות את התכונות האישיות היום יומיות ביותר שלנו. למשל, הדיבר "קום והשתלט בארץ" מתבטא במבט גברי ישראלי שמפשיט את האישה שמולו; הדיבר "יאללה, הפיה, תאלתר" מתבטא בכפכי קרוקס של פרופסור באוניברסיטה; הדיבר "שלא יחליטו עליך" מתבטא בנהג שעוצר להשתין בצד הדרך; הדיבר "העסק שלך הוא העסק שלנו" מתבטא בהתערבות בעגלת הקניות שלך בסופר. (אגב, הקטע הזה שבו אתה מתאר איך לקוחות בסופר מתערבים בעגלה שלך מצחיק במיוחד. הרבה מערכונים עוד יפיקו מהספר שלך.) לתרבויות יש כזה כוח? הן מחלחלות לכל תאי הגוף והנפש שלנו?

יחידים מהדהדים את התרבות המשותפת בכל ההתנהגויות שלהם. לא מומן צילמתי בהיחבא סטודנטים נכנסים לאחד האולמות באוניברסיטה. הם פותחים דלת זכוכית הננעלת באופן אוטומטי ואינם מסתכלים אחורה – אולי מישוה בא אחריהם והדלת תחבוט בו. ככל פעם שמישהו פתח את הדלת, הסתכל אחורה ושמר את הדלת פתוחה לבא אחריו, זה היה סטודנט זר או פרופסור יקה. אתמול ישבתי בבית קפה בקניון וצפיתי בשתי ילדות בנות שנתיים-שלוש. אחת, ממוצא אתיופי, ישבה בשקט

בעגלה; השנייה, ממוצא צברי, טיפסה על הבר ופלגנה וסידרה את החפצים שהיו שם. שתיהן כבר מקורדות תרבותית, וכל אחת מתנהגת אחרת. התרבות מסבירה הכול – מפתחת דלת דרך גידול ילדים ועד ניהול מדינה. התרבות היא טוטלית. היא מכוננת את דפוסי ההרגשה שלנו (מתי בוכים ומי בוכה) ואת דפוסי המחשבה שלנו. היא בכל מקום כל הזמן. רק הפוסטמודרניזם עם הפוליטיקלי-קורקט שלו עיוור את עינינו לכוחה של

יצירתיות היא תולדה של קלילות המחשבה, שביקצה שלה ישנה קלות דעת וחוסר רצינות. הקלילות, הגמישות, האלתור של מחשבת הישראלים נובעת מעמדה ציונית שורשית - לישראלים אין מורא של מלכות

תרבות. הכחשת התרבות היא בעצמה פרויקט תרבותי, קתוליות [כללית] במיטבה – כולנו תחת הרשת האוניברסלית של הדייג הגדול, ישו.

אנחנו חיים בעידן של גלובליזציה. תאגידיים רבי-לאומיים מחדירים לתודעתנו דימויים של תרבות גלובלית ומוחקים את הדימויים של התרבות הלאומית המקומית. ילדים בעולם גדלים על פרטים של דיסני ולגו ומתבגרים על ג'סטין ביבר וליידי גאגא, ואתה נצמד לתרבויות מקומיות, מנסה לאפיין אותן ולהראות כיצד הן משפיעות על כל יחיד? זה לא קצת רטרו? אולי גם

סוציולוגים נערכים למלחמות שהיו? ראשית, זה לא סוציולוגים, זה סוציולוג. רוב הסוציולוגים נמצאים דווקא במקום שלך ומוקסמים מכוחה של הגלובליזציה. שנית, זה לא רטרו, זה מה שהולך – התרבות המקומית לאומית היא הגורם החזק ביותר בשטח. אני אומר לעמיתי הסוציולוגים שטעינו בדרך, שהלכנו בדרך האידאולוגיה במקום ברכי המדע; שהפכנו למכחישי תרבות. נכון, רואים נשים ישראליות וגברים ישראלים קונים פראדה וגוצ', ורסצ'ה וטימברלנד, נו אז מה? זה משנה את החרדות המקומיות לאומיות שלהם? ודאי שלא. הרי כולם ישבו כליל הסדר עטויים במיטב המותגים הגלובליים ויספרו כיציאת מצרונם ובכל המיתוסים הרתיים-לאומיים שמכוננים את המבנה הנפשי הלוקלי שלהם. גלובליזציה זה קשקוש, אופנה, קצף על פני המים. המים הם תרבויות לוקליות.

לתרבותנות שלך חסר ממד היסטורי. גם אם לתרבות יש נוכחות כבידה בזאת, היא לא זהה לעצמה; היא משתנה כל הזמן. אתה תרבותן מהותן – אין קלה חריפה יותר מזו בפוסטמודרניות.

כן כן, הכול זורם; תמורות הן היסוד הקבוע היחיד בחיינו. מכיר את זה. אבל מתחת לכל התמורות הללו ישנה יציבות מדהימה. בוא נרחיק שוב עדות לגרמניה. זוכר את אייכמן – הוא היה בסך הכול בורג קטן במכונה גדולה. ככה הוא אמר וככה אמרו לפניו חבריו במשפטי נירנברג. הם היו חופשיים במחשבתם, לרובם אפילו לא היה שום דבר נגד היהודים, אבל הם היו חייבים לציית. כולם אמרו אותו דבר, והם לא תיאמו גרסאות; הם היו בני התרבות הגרמנית. מאתיים שנה לפני הרייך השלישי אמר עמנואל קאנט שחובתו של אדם לחשוב באופן חופשי אך לציית למשטר. מאתיים וחמישים שנה לפני קאנט אמר מרטין לותר לאיכרים שזכותם לחשוב באופן חופשי, אך לציית לכנסייה ולכתר. אותו מוטיב תרבותי שהולך מאות שנים אחורה, מגובה בדת, בהגות ובאמנות, שומר על זהותו ויוצר את האופי הלאומי הגרמני. אם אתה מכנה אותי "תרבותן מהותן", אות כבוד הוא לי.

אולי קשה אתך גם בגלל שאנחנו חווים את עצמנו כסובייקטים אוטונומיים. אנחנו יכולים להחליף מדינה, עבודה, בן או בת זוג, אפילו את הזהות המינית שלנו. ואתה מגיע לנו משום מקום עם דטרמיניזם התרבותי שלך והורג לנו את החירות

המתוקה שלנו. יש לי משפחה באוסטרליה. ישראלים, כמוני כמוך. ירדו לפני שנים. הילדים הקטנים שלהם לומדים בבתי ספר אוסטרליים. הם יפנימו את הנרטיבים של הקנגורו והקואלה ויהיו אוסטרלים. אבל לא הוריהם. הוריהם לא יוכלו להחליף את

הזהות הקולקטיבית שלהם. אפשר להחליף הכול, אבל לא את התרבות הלאומית שלך. אם לא היגרת לתרבות אחרת עד, נגיד, גיל 18, התרבות המקומית סגרה עליך. זה לא נורא; התרבות אולי הורגת את אשליית "החירות המתוקה", אבל מניחה יסוד לחירות אמיתית, מבוססת זהות תרבותית. אז התרבות, עם כל עוצמתה, אינה עוברת מדור לדור. המהגרים, כך אומרים, שרועים, אבל צאצאיהם יגדלו לתוך תרבות חדשה ויפנימו את כל הדיברות שלה.

התרבותנות שלך גם מייאשת מבחינה מדינית: אנחנו והערבים תקועים כל אחד בתרבות שלו ולעולם לא נבין זה את זה; לא יהיה שלום באזורנו.

הפרספקטיבה שלי אינה מאוד אופטימית בגזרה הזאת. עיקרה של ההיסטוריה – ושום דבר לא השתנה באופן מהותי בימינו – הוא מלחמות. מלחמות מתרחשות משום שחברות מעוגנות בנרטיב שלהן ואינן יכולות לכונן נרטיב משותף, נרטיב שיאפשר "לא ישא גוי אל גוי חרב". עם זאת מלחמה אינסופית היא בשום אופן לא האופציה היחידה. אפשר, כפי שראינו, להשיג שלום קר המבוסס על אינטרסים הדדיים והסדרים מוסכמים. אי אפשר למחוק את "עם לבדד ישכון", אבל אפשר לפתח "ובגוים יתחשבו".

עם כל הכבוד ליציבות של דפוסים תרבותיים, מנהיגים בעלי שיעור קומה שברו אותם ויצרו דפוסים חדשים.

נכון, וזו ההגדרה של מנהיגים בעלי שיעור קומה, שבסוציולוגיה קוראים להם כריזמים. מנהיגים כריזמים מצליחים לחולל שינויים תרבותיים עמוקים. אבל – וזה "אבל" גדול – הם עושים זאת בדרך כלל במלחמות ובשפך דם נורא. אני מעדיף פחות כריזמה ופחות אלימות. אסתפק ב"תשקוט הארץ ארבעים שנה". ארבעים שנה לישראלים חרדים קיומית כמותנו זה יפה מאוד.

אולי המודעות משחררת? (פלה לי על הביטוי. הוא הגיע מהדיבר הראשון.)

כלומר, המודעות לגרביטציה התרבותית יכולה לשחרר אותנו ממונה. מודעות לקודים שמפעילים אותנו אמורה לתת לנו שליטה מוגבלת עליהם. אבל אני יותר קהלת בעניין הזה – מה שהיה הוא שיהיה ואין חדש תחת השמש. גם אם הישראלים יחליטו לשנות את

התרבות שלהם, הם יעשו זאת מתוך הקודים התרבותיים שלהם.

בוא נגיד משהו על המתודה המחקרית שלך: אנחנו אומרים על הישראלים כל מיני דברים ברוח הדיברות שלך. אנחנו יוצא

הישראלים נאמנים למדינה שלהם אבל דורשים ממנה. הם מתגאים בשירות מילואים ובתשלום מסים, אבל מצפים שמשדך החוץ יחלץ את הילד שלהם שקפא על איזו פסגה בהימלאיה

לרגע לחו"ל, מסתובבים בערים הנקיות של אירופה או ברוחניות של הודו, ומיד מתחילים לעשות השוואות ולאפיין את הישראלים. מדוע לדיברות שלך יש מעמד חזק יותר מההכללות שלנו? איזו מתודה נותנת להם מעמד מדעי?

הספר הוא בעיקרו מחקר איכותני המתבסס על שאלונים, תצפיות וראיונות – בתוספת אנקדוטות מדגומות, משעשעות או מדכרות, הלוקחות מחיי היום יום ומהעיתונות הדיגיטלית. למרות החפיפה

החלקית של הדיברות עם הכללות ידועות, לא מדובר על סטריאוטיפים מקובלים, אלא על ממצאים שחולצו מנקודות מבט של סטודנטים זרים ומקומיים ועוברו במסגרת פרשנית של "טראומה מכוננת" ומנגנוני הבניה נרטיביים. ברקע יש תאוריה של תרבות שהשיחה אתך דוחפת אל פני השטח. בספר לא העזתי להציג אותה באופן "בוטה" כל כך.

סגנון הכתיבה ה"ארכיפואטי" או "הנאראטיבי" של הספר – סגנון הסלנג שבו הישראלים מדברים ביניהם – מעביר את הישראליות לא פחות טוב מהתוכן (המדיום הוא המסר) אבל יש לו מהיר: הדיוטות ומומחים עלולים שלא להתייחס לספר בריצינות הראויה.

כתבתי את הספר במהירות, כפרץ השראה פתאומית, והעברית הישראלית הזאת השתלטה עלי. אבל מעבר לכך, רציתי לכתוב מה שהיה ראש מנהל החינוך בירושלים (מנח"י), לימד אותי בכל השנים שבהן עבדתי לצדו לראות בעצמי משרת ציבור. הספר הזה מיועד לציבור, ולא לעמיתיי במנזר האקדמי. חשבתי שהמחקר הזה מעמיד לפני הישראלים מראה חשובה שאסור לטשטש אותה עם ז'רגון תאורטי מרתיע.

למרות הסגנון העממי, הדיברות שלך חלים גם על פרופסורים באקדמיה. לגמרי. גם הפרופסורים הם ישראלים לפני ולפנים. גם הם חיים בחרדה קיומית מתמדת, חותכים פינות ולא רוצים לצאת פראירים. כדאי שגם הפרופסורים הגלובליים שלנו יסתכלו במראה הזאת ויתמודדו עם הרמות הנשקפת ממנה. כדאי גם שהמועצה להשכלה גבוהה (המל"ג) תחזיק את הספר הזה קרוב כאשר היא מנהלת ומתכננת את המדיניות שלה.

פייר בורדייה, שכתבת עליו ספר חשוב (ראו הד החינוך, פברואר 2010), כתב באחד מספריו שבכל פעם שאחד הקולגות שלו כתב ספר שהפך לריבמכר, הוא ושאר הקולגות הלכו לנחם אותם. לא נורא, הם אמרו לו, יש טרגדיות גדולות יותר. רצית רבימכר? כן, רציתי רבימכר ומסיבה אחת – ציבורית. אני מאמין שהספר הזה צריך להיות בכל מקום ולשמש לנו מראה קבועה. זה הספר שחסר בתכנית הלימודים שלנו; זה ספר חינוכי לעילא. מורים ותלמידים צריכים לקרוא אותו כדי לפענח את התנהגותם בבית

החינוך שלנו הוא הצלחה גדולה. הוא מייצר אזרחים פטריוטים המתייצבים ביום פקודה. אנחנו מעבירים בהצלחה את החרדה הקיומית שלנו לצעירים ומייצרים באופן סדרתי פוסט-טראומה רב-דורית

הספר ומחוצה לו. ישראלי, דע את עצמך! הספר הוא המדריך.

חינוך ישראלי

בוא נראה איך הדיברות שלך משתקפים בשדה החינוך. איך החינוך הפורמלי מתרבת ילדים ונוער?

מה עושה החינוך? מעביר תרבות ומשחזר תרבות. אנחנו משקיעים הרבה בהוראת מתמטיקה, נפגעים כאשר ילדינו מאכזבים בבחינות הבינלאומיות ומסיקים שהחינוך שלנו הוא כישלון. שטויות. ההצלחה או הכישלון של החינוך אינם נמדדים בהישגים מדידים בבחינות במתמטיקה או בתחום אחר. החינוך שלנו הוא הצלחה גדולה. הוא מייצר אזרחים פטריוטים המתייצבים ביום פקודה. אנחנו מעבירים בהצלחה את החרדה הקיומית שלנו לצעירים ומייצרים באופן סדרתי פוסט-טראומה רב-דורית. מערכת

גם הקוד של שוויון ובוז לסמכות תורם את חלקו לבית הספר הישראלי הפרוע. בוודאי. ההתנגדות להיררכיה מקשה מאוד על ההוראה בכיתות, שהיא היררכית במהותה – המורה מדבר, מחלק מטלות ובוחר, והתלמידים מצייתים. מורה בישראל לא יכול להחזיק כיתה באמצעים רגילים. הוא צריך לצאת מגדרו, לעשות קומיז'ן על רצפת הכיתה, כדי לקבל קצת תשומת לב. כאן אי אפשר לבנות על רציונליות בירוקרטית גרמנית או על הכבוד האמריקני לחוק. המורה חשוף בצריח וצריך להיות סחבק של התלמידים. אבל ההוראה וקוקה לדיסטנס, לריחוק של כבוד למורה ולידע. בלי זה, זה לא עובד. אנחנו מחנכים לישראליות, אבל לא לידע ולא למומחיות ולהשכלה.

גם הקוד של אלתור... בוודאי, מאלתרים פה על ימין ועל שמאל. הסטודנטים הזרים אומרים לי שכאן זה fake education – המרצים משנים סילבוסים, משנים מועדי בחינות, מאלתרים.

כותבי המבחנים הבינלאומיים, אנדריאס שליכר ועמיתיו, טוענים שלגורם התרבותי אין חשיבות רבה בחינוך. למשל, קוראה הדרומית ופינלנד מובילות במבחנים הבינלאומיים למרות התרבויות השונות שלהן. מדוע? כי הן עושות את מה שצריך (בעיקר מטפחות את המורים וההוראה). מה תגיד להם? אולי העמדה התרבותית שלך ושל אחרים לא מאפשרת למערכת החינוך שלנו להתגבר על תירוצים תרבותיים ולעשות את מה שמערכות החינוך הטובות בעולם עושות?

לא, אנחנו צריכים לייצר פדגוגיה תואמת ישראליות ולא לנסות לייבא פדגוגיות מחו"ל. מומחי החינוך שלנו נוסעים למערכת החינוך בפינלנד ומנסים להעתיק אותה. זה לא יעזור. הילדים שלנו מקודדים ישראליים. חינוך מקודד פינית לא יעבוד כאן. בוא נלמד משהו מאמנות הלחימה הסינית-יפנית: אתה תוכל לנצח רק אם תתאים את עצמך לתנועות היריב. אנחנו יכולים לנצח רק אם נתאים את הפדגוגיה שלנו לישראליות של התלמידים. מערכת החינוך שלנו חזקה רק בדבר אחד ואין לזלזל בו – בחינוך לישראליות. אם היא רוצה הישגים שיביאו לנו כבוד בעיני אומות העולם (קוד ישראלי עם שורשים גלותיים), עליה להביא אותם באמצעות פדגוגיה ישראלית. אנחנו יכולים לנצח רק בכלים משלנו. ■